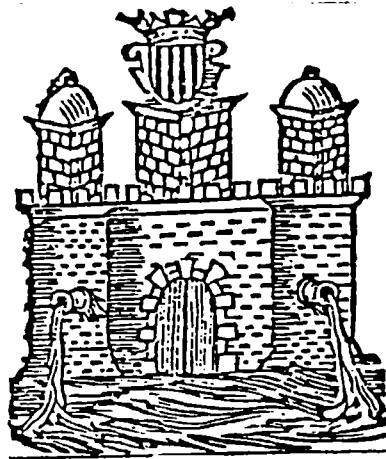

ALMAIG

ESTUDIS I DOCUMENTS
VIII

ONTINYENT

1992

ESTUDIS I DOCUMENTS

SUMARIO

Pròleg.
V. Pons Alos   Pág. 5

El patrimonio Histórico-Artístico de Ontinyent: El templo de San Miguel.
Juan Barberá   Pág. 6

La ramadería d'Ontinyent en temps dels Austries.
Alfred Bernabeu i Sanchis   Pág. 8

La fiesta de Moros y Cristianos.
Antonio Ariño   Pág. 12

Indústria textil del món rural: La Vall d'Albaida i el comtat a les darreries del segle XV.
José Antonio Llibrer Escrig
Germán Navarro Espinach   Pág. 17

La Cofradía de la Virgen y San Miguel Arcangel de Ontinyent, una fundación medieval.
Alfredo Bernabeu   Pág. 24

Un viatge medieval.
Ignasi Gironés Guillem   Pág. 27

Remembranzas del pasado.
Rafael Bernabeu Galbis   Pág. 31

Notes introductories sobre la situació educativa a la Vall d'Albaida durant la dictadura de Primo de Rivera (I).
María del Carmen Agulló Diaz   Pág. 40

La guerra de la independència en el Valle de Albaida.
Fernando Goberna Ortiz   Pág. 43

Necròpolis Romanes de la Vall d'Albaida. Breu aproximació.
Agustí Ribera   Pág. 61

Bocairent y sus canteras.
Rafael Domenech Domínguez   Pág. 67

L'ermita de Sant Vicent d'Agullent. Història d'una restauració.
Vicente M. Patón Espí   Pág. 71

El mar mediterráneo.
José Martínez Calatayud   Pág. 78

Els portaveus de la Vall.
Juan José Bas Portero   Pág. 81

Consideraciones sobre fotografía y patrimonio.
Josep Merita   Pág. 86

Els noms dels caus de conill d'Agullent i de Benissoda.
Emili Casanova   Pág. 89

Lluís Mayans o la historia de la burguesia valenciana.
Francesc-Andreu Martínez Gallego   Pág. 98

Albaida: La participación popular en el gobierno foral de la villa.
Luz Ortiz de Gil-Mascarell   Pág. 102

Vocabulari de Batuda.
Francesc Ferri Martínez   Pág. 108

Acta notarial de la venta de una esclava en Ontinyent.
    Pág. 112

La vila d'Ontinyent en la "Descrizione odeporica della spagna" del P. Antoni Conca.
Cesáreo Calvo Rigual   Pág. 114

La redona de Quatretonda: Conflictes i noms.
Rafael Benavent   Pág. 119

Edita:
ASOCIACIÓN DE FIESTAS DE LA PURISIMA - ONTINYENT

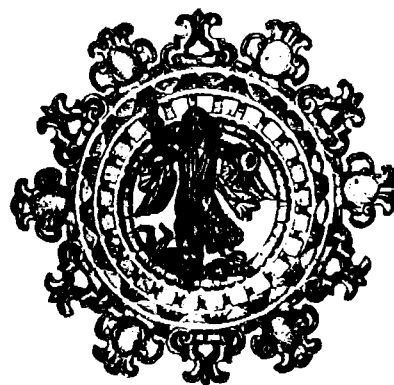
Dirige:
"LA NOSTRA TERRA"

Edición a cargo de:
**JOSÉ LUIS GARCÍA.
EMILI CASANOVA.**

Maqueta:
JAIME BERNABEU.

Coordina:
JOSÉ LUIS GARCÍA.

Imprime:
GRÁFICAS BORMAC, S. L.

Nuestra portada.

Tornavoz de la iglesia de San Miguel de Ontinyent.

La Nostra Terra no asume necesariamente las opiniones que en sus trabajos exponen sus respectivos autores

DESCRIZIONE
ODEPORICA
DELLA SPAGNA
IN CUI SPEZIALMENTE
SI DA' NOTIZIA
DELLE COSE SPETTANTI
ALLE BELLE ARTI
DEGNE DELL'ATTENZIONE
DEL
CURIOSO VIAGGIATORE;
DI DON ANTONIO CONCA
SOCIO DELLE REALI ACCADEMIE
FIORENTINA E DE' GEORGOPOLI.

LA VILA D'ONTINYENT EN LA
“DESCRIZIONE ODEPORICA
DELLA SPAGNA”
DEL P. ANTONI CONCA.

Cesáreo Calvo Rigual
Universitat de València

L'any 1797, eixia de les premses de la Imprenta Real de la ciutat nord-italiana de Parma l'últim volum de llibre del P. Antoni Conca intitolat *Descrizione Odeporica della Spagna in cui specialmente si dà notizia delle cose spettanti alle Belle Arti degne dell'attenzione del curioso viaggiatore*¹.

Antoni Conca, fill d'Ontinyent, fou un d'aquells jesuïtes forçosament exiliats després de la dissolució de la Companyia l'any 1767. Aquests jesuïtes foren expulsats cap a Itàlia, però es refugiaren de primer en l'illa de Còrsega. Més tard arribarien per fi a la Península Italiana, on trobaren refugi en els dominis de l'Estat de l'Església, un dels diferents Estats que llavors formaven el que avui coneixem amb el

nom d'Itàlia o Republica Italiana.

Antoni Conca i Alcaraz va nàixer a Ontinyent el 16 de juny de l'any 1746. Sembla que fou parent-nebot- de la gran figura de la Il·lustració Gregoria Maians i Síscar. Ben aviat -als 14 anys- ingressà a l'orde dels Jesuïtes i estudià en el noviciat que la Companyia tenia a Tarragona. L'any 1763 es traslladà a Girona, on estudià filosofia durant tres anys. Després passà a València, per estudiar teologia al Col·legi de Sant Pau, on el sorprengué el decret d'expulsió dels Jesuïtes (1767). Com ja hem dit, els jesuïtes expulsats començaren aleshores un exili -que per a molts d'ells arribaria quasi al mig segle-, que els portà de primer a Còrsega i finalment a Itàlia. Aquests exiliats hispànics es-

taven distribuïts en quatre grans grups (corresponents a les quatre províncies espanyoles de la Companyia: Castella, Toledo, Andalusia i Aragó), a més dels pertanyents a les colònies d'Ultramar (Amèrica i Filipines). Una volta arribats a Itàlia cada grup anà a un lloc diferent. El nostre autor feia part del grup aragonés, que s'establí a Ferrara (que estava dins els dominis de l'Estat Pontifici). Allí completà els seus estudis de teologia i fou ordenat sacerdot, i fou també en aquella ciutat on Conca desplegà bona part de la seua tasca literària. Durant el seu sojorn ferrarés aconseguí el que, segons l'opinió del P. Miquel Batllori², eren les dues màximes aspiracions de qualsevol escriptor del Set-cents italià: veure publicada la seua obra cabdal a la

Impremta de Parma, dirigida pel famós Giambattista Bodini, i poder posar al front d'ella el nom d'alguna de les famoses acadèmies, tan nombroses i tan en voga aleshores a Itàlia. Conca, efectivament, publicà a Parma l'obra de què tractem i aconseguí ingressar en dues d'aquestes acadèmies: l'Accademia Fiorentina³ i l'Accademia dei Georgofili⁴. Nous esdeveniments històrics -l'invasió de Napoleó l'any 1797, que conquistà bona part del Nord d'Itàlia-, el costrenyeren a un nou desplaçament forçós. Anà a Gènova i trobà refugi, com tants altres, en aquesta República, tot esperant la restauració de la Companyia o almenys el permís per poder tornar a Espanya, cosa que tenien totalment prohibida. Però l'ansuada Restauració no hauria d'arribar fins a l'any 1814, per obra del Papa Pius VII (i admesa a Espanya pel rei Ferran VII). Antoni Conca tornà immediatament a Espanya i s'instal·là a València. L'any 1816 aconseguí el nomenament de Rector del Seminari de nobles d'aquesta ciutat. Antoni Conca i Alcaraz morí a la ciutat de València el 12 d'abril de 1820, als setanta-tres anys. Malgrat el fet d'haver viscut 73 anys hem de dir que era una persona molt malaltissa: així ho comenta ell mateix en les cartes que se n'han conservat i això potser siga la causa que la seua producció no haja estat més fecunda, almenys si la comparen amb la de molts companys d'exili, gent molt inquieta.

A Itàlia -on es desenvolupa quasi tota la seua activitat-, aprengué de seguida la llengua italiana i de serví d'ella en totes les seues obres impreses. Els jesuïtes expulsats constituïren un grup que s'adaptà perfectament a la vida del país: eren gent d'una elevada i solidíssima cultura, aprengueren sense problemes la llengua italiana i participaren molt activament en la vida cultural italiana, fins al punt de constituir allò que el P. Batllori ha anomenat "literatura hispano-italiana", que constitueix un capítol obligat en la història de la literatura del segle XVIII, sobretot en el camp de la prosa erudita. Però no tots es valgueren de la llengua de Dant: alguns -menyspreant les coses italia-

nes- continuaren escrivint sempre en castellà. D'altres, en canvi, arribaren a tindre producció poètica i dramàtica en italià, com és el cas d'un altre jesuïta valencià, Manuel Lassala⁵, que gaudí d'una certa celebritat a l'Itàlia del moment. Però la majoria d'aquest exiliats usà la llengua italiana en escrits erudits (de caire inclús virulentament polèmic) sobre els més diversos temes, tocant pràcticament totes les disciplines humanístiques: la història, la geografia, la música, la filologia greco-llatina i vulgar, la crítica i historiografia literàries, etc.

L'obra literària coneguda d'Antoni Conca està constituïda per tres obres escrites en llengua italiana (essent autor només de la primera, de les altres és simplement el traductor a l'italià):

- *Descrizione Odeporica della Spagna in cui specialmente si dà notizia delle cose spettanti alle belle arti degne dell'attenzione del curioso viaggiatore, en quatre volums, imprès a Parma, en l'Impremta Reial, entre els anys 1793 i 1797.*

- *Discorso sopra il fomento dell'industria popolare, del conte de Campomanes, publicat a Venècia en la Impremta de Carlo Palese l'any 1787.*

- *Elogj storici del cardinale don Francesco Ximenez de Cisneros e del conte di Campomanes, de Vicente González Arnao, impresos a Gènova l'any 1805.*

Totes aquestes obres -i especialment les dues primeres-, són filles del seu temps i del corrent cultural imperant aleshores, el Neoclassicisme: la curiositat erudita, el "bon gust", la preocupació del progrés del país, l'estudi de les causes de l'endarreriment cultural i socio-econòmic d'Espanya, són temes recurrents en les obres del temps i també en les de Conca.

En aquestes pàgines ens interessa però solament la primera de les obres, la *Descrizione Odeporica*⁶ della Spagna, ja que en ella es

troba la descripció d'Ontinyent que reproduïrem més avall. Es tracta d'un recorregut per bona part d'Espanya: a través de diversos viatges l'autor va descrivint allò que va trobant. L'obra comença amb un viatge de Baiona a Madrid i li segueixen altres, entre els quals hi ha el que fa de València a Oriola: en aquest viatge trobem la descripció d'Ontinyent.

El fragment es troba en el Tom IV de l'obra, al capítol titolat *Viaggio da Valenza a Xativa, ora San Filippo, ad Alicante, Elche, ed Orihuela, in cui si descrivono Gandia, Onteniente, ed altre città e terre grosse*. Parteix de València cap a la ciutat de Xàtiva, passant per l'Albufera, Algemesí i Alzira; malgrat que no passe per la costa aprofita per parlar de Cullera, Gandia, Dènia i Oliva. De tots aquestos pobles dóna algunes dades o descriu algun monument. Torna al camí començat, passant per Carcaixent, arriba a Xàtiva, on s'atura per donar-nos notícies més amples que les dels altres llocs i per tractar especialment un argument molt polèmic llavors a Itàlia i a Espanya: el lloc de naixement del pintor Josep Ribera, conegut amb el sobrenom de l'Espanyoleto (en italià 'lo Spagnoletto'). Alguns autors italians pretenien que Ribera fos nadiu de Nàpols, però Conca contraataca amb una llarga i documentada

Expulsió dels Jesuïtes

exposició, amb una vehemència pròpia sols de qui ha estat tocat en un punt especialment sensible i volgut per ell. El següent pas és la Vila d'Ontinyent. D'ella ens parla en els següents termes:

"El Regne de València, així com altres vegades hem dit, abraça molts territoris importants, anomenats Villas ⁷, les quals no sols per l'extensió, la varietat i la bellesa dels edificis, sinó també pel nombre dels habitants, per l'activitat d'aquests a les arts industrioses, a l'agricultura i al comerç, i per totes aquelles relacions que són pròpies d'una població florent, poden comparar-se sens dubte -e inclús superar-, moltes ciutats de dins i fora d'Espanya. Així tenim la vila d'Ontinyent, compresa dins del govern militar de San Felipe ⁸, de la qual dista tres llegües. S'hi compten més de 10.000 habitants i vora 40 famílies nobles. Les fàbriques de llana mantenen ocupats aproximadament 2.000 persones. Altres treballen els panys de lli i de cànem; per al seu blanqueig són molt adients aquelles aigües. Les fàbriques de paper, les fàbriques on es treballa l'aram, els batans, les fàbriques d'aiguardent i l'exportació de les produccions, bé elaborades o bé naturals, d'aquell fecundíssim territori, subministren una manutenció honesta a moltes persones, encara que la major part treballa a l'agricultura. Està situat Ontinyent entre dos elevats pujols; té a un costat al riu Clariano, i a l'altre una *vega* ⁹ o pla, la qual, gràcies a les aigües d'aquell, conduïdes per sèquies oportunament i amb molt d'enginy disposades, sembla un deliciós jardí. Fins i tot s'aprofita la muntanya i es conrea en la forma més profitosa amb artificioses plantacions de vinya i d'arbres. A fer més ric aquest indret -que no té més de quatre llegües de llarg per una sola d'ample-, contribueixen la grana, és a dir, el quermes ¹⁰, que es cull en gran quantitat, i les mines de ferro, de plom i les més apreciades d'argent i d'or.

Els carrers d'Ontinyent, per la situació natural dita abans, són irregulars però nets, ben empedrats i adornats de moltes fonts i de bones

i elegants cases. Crida l'atenció un conducte subterrani -que es construí per donar eixida a les aigües i per igualar el terreny-, tant si considerem la seua llargària, que és aproximadament d'una milla, com la seua elevació, ja que pot passar un home a cavall, o també la seua solidesa, ja que serveix de fonament a molts edificis.

L'Església principal està construïda en el lloc més elevat i comunica amb la magnífica Capella de la Concepció, la qual està sotiguada per un fort mur de pedra llaurada, dins la grossària del qual hi ha grans cambres. Aquesta obra és molt lloada pels entesos d'arquitectura, tant per l'elevada torre del campanar -igualmente en pedra llaurada-, com per la combinació d'estils.

Tant l'Església principal, dedicada a Santa Maria, com les altres, són vastes, lluminoses, ben construïdes i ornades d'obres de pinzell o d'escarpell. Les pintures de l'altar major de Santa Maria, treballades en l'ordre corinti per Miquel Costa, són del cèlebre Joan de Joanes i representen alguns misteris i els quatre Doctors de l'Església. Mateo Cerezo féu el quadre de l'Encarnació pel seu altar; Francesc Ribalta els dos quadres de Sant Joaquim i Sant Josep; i Sebastià Espinosa la bellíssima Concepció, que està al front de la seua Capella. D'aquest autor es veu una Santa Teresa amb les monges, un Sant Bernardí, un San Pere d'Alcàntara, un Sant Pasqual als Reformats, un Sant Lluís Beltran i l'Apostolat en Sant Domènec, on hi ha dues obres molt apreciades de Ribalta, una de les quals mostra els Sants Abats Antoni i Bernard i l'altra Sant Erasme. Una persona entesa descobrirà per ella mateixa les diverses pintures d'aquests dos Mestres visitant els altres sacres Temples, i l'estil de Joanes en un deixeble seu anomenat Borràs, religiós jerònim, en la Parròquia de Sant Miquel i en altres llocs.

Un altre religiós anomenat Antonio de Villanueva, nadiu d'Oriola, pintà pel claustre del seu Convent de Sant Francesc la Vida

del sant Fundador, i la de Jesucrist per la sagristia. Són més estimades però les quatre grans pintures, que es veuen en els angles del claustre dels Caputxins; hom reconeix per autor Joan Conchillos, pintor valencià. Del mèrit d'aquest, tant com del de Joanes, de Ribalta i d'Espinosa s'ha parlat abans, en la Descripció de València.

En Ramon Capuz, Escultor de Carles II i de Felip V, deixà a Ontinyent, la seua pàtria, algunes proves de la seua vàlua; com per exemple un Jesucrist difunt i un Sant Miquel, que es veuen a la Parròquia dedicada a aquest Sant; un Jesuset en Sant Francesc i els sants Pere d'Alcàntara i Bernardí als Menors Reformats. La famosa estàtua d'argent que representa la Concepció a l'Església principal, encara que tinga algunes coses de l'estil del susdit Capuz, s'atribueix més aviat a son pare, el qual exercí meritòriament la mateixa professió i fou nadiu d'Ontinyent, on fou batejat. Antoni Soriano, dit *El Romano*, el principal mèrit del qual consistia a fer Crucifixos, en féu un que es mostra a Sant Domènec.

Hem tractat algunes poques coses entre les moltes que ens ha comunicat el jove cavaller En Felix de l'Encina, de pàtria comuna a la meua i al qual m'uneixen vincles de parentiu. Açò no hauria bastat per fer memòria d'ell ací, si no m'ha-

Carles III

gueren passonat la cura del seu enginy i el just desig que ens alimenta d'esperonar-lo cada volta més en l'encetat sender de la glòria i de la virtut, que han seguit tan dignament algunes conciutadans seus."

Tot seguit continua el viatge (suposem que travessant la Serra Grossa) pel Castell de Montesa, Moixent, La Font de la Figuera, Elda, Monfort, Alacant, Elx i finalment Oriola, on acaba aquest viatge.

Ara voldríem despendre algunes paraules per tal de situar l'obra de Conca en el context cultural i literari de finals del segle XVIII. Aquest segle véu proliferar de nou aquest genere literari, on un viatger posa per escrit les seues impressions sobre les terres que ha visitat i les dona a la impremta, per fer-les conèixer als seus compatriotes. Els primers autors del segle XVIII que fan servir aquest gènere són il·lustrats; més avant trobarem els primers autors del nou moviment romàntic; en ambdós casos hi ha la voluntat de conèixer altres països, especialment aquells sobre els quals hi ha una certa aureola d'exotisme. Malgrat tot la visió d'uns i d'altres serà prou diferent: els primers van amb un cert "complex de superioritat" i amb el concepte de "bon gust" -tan típic del Neoclassicisme-, que els porta a rebutjar tot allò que no entenen o que no se ceneix als seus canons; el viatger romàntic, en canvi, pareix més obert a allò que el país li ofereix, encara que, potser, siga més propens a creure certes faules i a crear certs estereotips sobre els països visitats. A Europa els dos països que gaudien d'aquella "característica" (l'exotisme) eren Itàlia i Espanya. Les impressions que podia tindre un viatger abans d'emprendre un viatge a un d'aquest països serien però diferents: mentre Itàlia gaudia d'un pasat gloriós i tenia una riquesa artística i arqueològica exuberant, Espanya semblava un país més misteriós, amb unes gents quasi bàrbares que tenien uns costums entre pintorescos i esgarriants.

Dins d'aquest conjunt de literatura viatgera i etnogeogràfica tenim

obres en què un autor descriu el seu país: és el cas de Conca i també el de l'obra d'Antoni Ponz *Viage de España*¹¹ -sobre la que tornarem més endavant-, que constitueix el primer inventari seriós dels tresors artístics d'Espanya. La peculiaritat de l'obra de Conca és que es tracta d'un 'nadiu' que vol mostrar la realitat del seu país als habitants d'un altre país, en aquest cas Itàlia, com a reacció contra molts dels llibres que certs viatgers estrangers han escrit sobre Espanya, i que Conca critica amb severitat al començament de la seua obra. En efecte, Conca passa revista als llibres que abans d'ell s'han escrit sobre Espanya, i distingeix entre els llibres fantasiosos i denigrants i aquells escrits amb més o menys objectivitat (que són els que ell aprofitarà per escriure la seua *Descrizione Odeporica della Spagna*):

"Pur troppo molti romanzeschi Scrittori francesi hanno formato un caricato e ridicolo quadro della Spagna, da fare ne' malaccorti lettori una poco favorevole impressione. Pur troppo anche alcuni Inglesi de' nostri dì sembra che abbiano voluto dividere la gloria di colorirlo, accordandosi in questo co' loro rivali (Tom I. Prefazione)."

(Desgraciadament molts escriptors novelescos francesos han format un quadre còmic i ridícul d'Espanya, que pot produir en els despistats lectors una impressió poc favorable. Desgraciadament també alguns anglesos dels nostres dies sembla que hagen volgut compartir la glòria d'acolorir-lo, coincidint en açò amb els seus rivals)

Entre les obres que jutja negativament figuren la del marquès de Langle i les dels anglesos H. Swinburne i E. Clarke. Entre les obres que segons Conca s'ajusten més fidelment a la realitat posa la de Bourgoing i la de W. Bowles (hi hagué una edició a Parma en italià en 1783), totes elles prou conegudes en el seu temps. També existiren algunes relacions de viatges escrites per autors italians i publicades a Itàlia, encara que Conca en cite només una: el Vago italiano (el monjo

llombard Noberto Caimo), que no ix molt ben parat. Altres són Gemelli (1717), G. L. Bonafede (1729) i Sacchi (1845). Però a Itàlia hi havia en general poc interès per Espanya i una imatge poc favorable¹²: això pogué constituir un altre motiu l'empenyera a escriure la seua obra.

Menció a part mereixen les obres del compatriotes Pérez Bayer, Antoni Cavanilles i Antoni Ponz, pels quals declara la seua admiració i gratitud. D'ells se serví amplament, especialment de la monumental obra de Ponz, tal com declara a la introducció. Si bé és veritat que Conca usà sobretot de l'obra de Conca, també és cert que hi ha diferències entre les dues obres, com la diferent distribució de la matèria o la diferent forma de presentar-la: en forma epistolar en Antoni Ponz i amb una forma més d'assaig la d'Antoni Conca. Però les diferències no acaben ací. Els dos autors eren valencians (Ponz era natural de Betxí, poble castellonenc prop de Vila-real), però és Conca el qui es desfarà en elogis per la seua terra¹³ i pels pintors valencians (Ribera, Joan de Joanes, etc.). Ponz realitza el seu viatge entre València i Almansa¹⁴ i s'atura molt menys que Conca en la descripció dels pobles del camí (parla amb una poca més extensió de Xàtiva i de La Font de la Figuera); només es desvia del camí per parlar breument de 'Bocayrente' (assenyala només la presència d'un retaule de Joan de Joanes i al fet que allí morí, essent traslladat després el seu cos a València solemnement). Però la diferència més notable està en el motiu que ens ha dut a escriure aquestes línies: Ponz no menciona en cap lloc el nom Ontinyent. Conca, en canvi -com és natural- fa una obligada parada a la Vila que l'havia vist nàixer molts anys enrera i que ell rememora des de la llunyana Itàlia, recorrent als seus remots records i a les informacions que li forní un parent seu (citada al final del text: Fèlix de l'Encina). Si no una emoció profunda -impròpia d'una ment il·lustrada- sí trobem unes molt favorables impressions i un quadre quasi idil·lic de la seua Pàtria nadiua.

NOTES

¹ Traducció: Descripció viatgera d'Espanya, en què es dona notícia de les coses pertanyents a les Belles Arts dignes de l'atenció del viatger curiós.

² En els seus inestimables estudis, dos dels quals tracten específicament sobre A. Conca: "Antonio Conca, jesuïta valencià en el exili" pàgs. 547-552 i "Conca y su refundición abreviada del 'Viage' de Antonio Ponz", pàgs. 553-572; els dos dins M. Batllori, La cultura hispano-italiana de los jesuitas expulsos. Madrid, Gredos, 1966. M'he servit també de les notícies d'altres dos articles d'aquest llibre: "La literatura hispano-italiana del Setecientos" pàgs. 15-54 i "La irrupción de los Jesuitas españoles en la Italia dieciochesca", pàgs. 55-81.

³ L'Accademia Platonica o Fiorentina fou fundada en el segle XV i a ella participaren algunes de les més importants figures de l'Humanisme. L'any 1522 fou dissolta i seria ressuscitada després diverses vegades per curts períodes, però ja sense el caràcter original.

⁴ L'Accademia dei Georgofili fou fundada cap al 1753 a Florència i és la més antiga acadèmia agrària d'Europa. El nom prové de dues paraules gregues que signifiquen 'que ama' i 'qui treballa la terra, llaurador' (podríem dir: 'amant de l'agricultura') i la seua finalitat era l'estudi de tots els aspectes relacionats amb l'agricultura i la divulgació dels avanços tècnics. En aquest sentit podem relacionar l'interès de Conca per aquestes qüestions, manifestant en traduir una obra típica de l'esperit il·lustrat com era el Discorso sopra i fomento dell'industria popolare, del comte de Campomanes.

⁵ D'aquest autor s'ha ocupat el Prof. Joaquín Espinosa en alguns estudis, entre els que cite: "El epistolario de Manuel Lassala de la Biblioteca Universitaria de Valencia", dins Quaderns de Filologia. Homenatge al Prof. José Belloch Zimmermann (València, Universitat de València, 1988).

⁶ Aquest mot és la paraula grega ὀδοπορικος, derivat del verb ὀδοπορεῖν 'viatjar': vol dir per tant 'del viatge, relacionat amb el viatge, o més concretament ací 'que es fa viatjant'. Aquest gust per les paraules gregues era molt normal: pensem, per exemple, que en les Acadèmies mencionades abans era costum adoptar un nou nom (un espècie de 'bateig') quan hom hi ingressava, sempre compost a partir d'arrels purament gregues (noms com alethiphilo 'amant de la veritat' o Gisleno Picabeto, nom que adoptà Antoni Ponz en la famosa acadèmia de l'Arcàdia).

⁷ En castellà a l'original.

⁸ Nom que imposaren a la ciutat de Xàtiva els vencedors de la Guerra de Successió, després d'haver cremat i destruït tota la ciutat, en càstig pel recolzament donat al pretendent dels Austries (l'Arxiduc Carles), front al Borbó (que després regnaria amb el nom de Felip V).

⁹ En castellà a l'original.

¹⁰ Sembla haver confòs la planta ('la grana') amb l'insecte ('il kermes'), que és allò que coneixem amb el mot procedent del castellà 'cotxinilla'.

¹¹ Antoni Ponz, Viage (sic) de España, en que se da noticia de las cosas más apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella. Madrid, 1772-1794; l'edició consultada ha estat: Madrid, por la Viuda de Ibarra, Hijos y Compañía, 1789, vol. IV (reproducció facsimil de Madrid, ed. Atlas, 1972).

¹² Vegeu el que diu Farinelli: "La Spagna non ci incantava e non ci allettava menomamente; non ci destava nessuna di quelle colorze romantiche, che soggiogarono la fantasia di alcuni Tedeschi idealisti del tempo. La Spagna era per noi un paese di poca cultura, di arte non avanzata, privo d'ogni conforto e benessere, e anchora semibarbaro. L'ingiuria quindi e il biasimo erano in bocca nostra più pronti della lode". A. Farinelli, Italia e Spagna. Torino, F.lli. Bocca, 1929, vol. II, p. 304.

¹³ Vegeu el que diu, valent-se de dos dels autors citats per ell, de la ciutat de València: "mi fo a sperare di rendere più interessante il quadro di quella florida Città, e di quell'ame-na Provincia, detta comunemente il Giardino di Spagna, e che meriterebbe, secondo l'inglese Riccardo Twiss, di esser chiamata i

Giardino di Tutta l'Europa" (Tom I, Prefazione); en el Tom IV, p. 258 aprofitada de nou l'ocasió per fer un elogi de la ciutat de València, dient que Mr. Bourgoing, quan arribà a Quart de Poblet -quasi entrant a València- il paregué que avia entrat en el Paradís "portando impresse nella fantasia le bellezze, che Natura ha profuse in così privilegiata contrada, non che l'animo penetrato della bontà e della cordialità de' suoi abitanti".

¹⁴ op. cit., Tom IV, carta X (pàgs. 261-280).

Església de Sant Carles